

Анастасія СУЛИМА

*здобувач вищої освіти, навчально-науковий юридичний
інститут Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ORCID: 0009-0005-3917-2584

ПОРУШЕННЯ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ І ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ РФ

Актуальність дослідження. російська федерація впродовж довгого часу намагалась не допустити самостійності та незалежності України, як окремої, сильної та суверенної держави. Геноцид українського народу під час існування Радянського Союзу, постійна боротьба проти української інтелігенції, як спосіб знищення нашої ідентичності, та постійне насадження тамтешніх нарративів на українських землях є тому підтвердженням.

Навіть здобуття Україною незалежності в 1991 році, не стало на заваді рф продовжувати насаджувати свій менталітет та ідею «дружніх народів». Саме з таким посилом армія рф увійшла в мирні міста України 24 лютого 2022 року. Бажаючи звільнити нашу державу, від вигаданого росіянами «нацизму», російські військові знищували на своєму шляху всі населені пункти, солдати здійснювали акти мародерства та вбивали мирне населення.

Вже за декілька днів після повномасштабного вторгнення, в полон було взято десятки українських військових, точне число яких досі невідоме. Військовополонені, що повертаються в Україну після полону, розповідають про жахливі умови їх тримання, щоденні побиття, відсутність нормального харчування та медичної допомоги, а також проведення постійних допитів, що супроводжувались моральними та фізичними знущаннями. До того ж, про таке поведження розповідають не тільки чоловіки, а й жінки. Всі ці факти свідчать про пряме порушення будь яких норм поведження з військовополоненими.

Питання притягнення до відповідальності рф за неналежне поведження з військовополоненими є дуже важливим, адже Україною було зафіксовано та задокументовано сотні фактів, що є свідченнями про пряме порушення норм міжнародного гуманітарного права російською федерацією.

Метою дослідження є опрацювання матеріалів, що свідчать про неналежне поведження рф з українськими військовополоненими, аналіз положень національного законодавства України, а також міжнародних актів, що передбачають відповідальність країн за вчинення незаконних дій стосовно військовополонених, та напрацювання шляхів механізму притягнення російських військових до відповідальності за здійснені злочини.

Виклад основного матеріалу. Кожного дня РФ здійснює проти України десятки воєнних злочинів, скоєння яких прямо заборонено міжнародним гуманітарним правом. Одним із таких злочинів є здійснення дій, що загрожують здоров'ю, честі, гідності та життю військовополонених.

Перш за все, при визначенні фактів, що свідчать про протиправність дій з боку РФ щодо українських військовополонених, варто з'ясувати правовий статус таких осіб. Правовий статус військовополонених, а також умови, в яких повинні перебувати такі особи, їх права та обов'язки, висвітлено в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими, що була ратифікована Україною 03.07.1954 та Римському статуті.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (далі – Конвенція) визначає військовополонених як **осіб, які потрапили в полон до супротивника** [1].

Загалом, за час повномасштабної війни російської федерації проти України було здійснено близько 50 обмінів військовополоненими. Проте, російське військове керівництво не докладає зусиль для повернення своїх людей [2]. Україна ж, в свою чергу, всіма способами намагається поширювати інформацію про повернення військовополонених, та закликає Росію до нових переговорів по цьому питанню.

Розглянемо злочини РФ щодо військовополонених на конкретному прикладі. 31 грудня 2022 року з російського полону повернулися 140 українських військових [3]. Серед них був 30-річний Олексій Ануля, чия історія про перебування у полоні ми співставимо з нормами міжнародного гуманітарного права та визначимо чи законними є дії, які вчинялися російськими військовими щодо Олексія та інших військовополонених.

Перш за все, варто звернутись до положень Конвенції, в яких регулюється питання початку полону. В частині 1 статті 17 Конвенції вказано, що військовополонений під час допиту зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер [1].

Як зазначає Олексій Ануля, на допитах, в переважній більшості, були однакові запитання: відношення до війни, питання приналежності «ДНР», «ЛНР» та Криму до РФ, участь в майдані, відношення до Азову та Правого сектору та ставлення до московської церкви [4].

Важливим аспектом є те, що не відповідати на ці запитання військовополонені не могли, адже допит починався та закінчувався однаково – жорстоким побиттям та цькуванням [4]. І тут йде друге порушення норм Конвенції, адже в частині 3 вже згаданої 17 статті йдеться, що будь-які фізичні чи моральні тортури для одержання від військовополонених будь-яких відомостей забороняються. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати .. ображати .. переслідувати .. вдаватися до обмежень їхніх прав [1].

Олексій також зазначає, що на початку полону його, та інших військовополонених, було розміщено в наметах у Курській області, згодом у Курсько-

му СІЗО, а найбільше часу полонений провів саме у Колонії суворого режиму в Тульській області [4]. Такі дії з боку рф прямо порушують міжнародне гуманітарне право, яке передбачає, що військовополонені не повинні триматись в приміщеннях камерного типу і мають розміщуватись в умовах настільки ж сприятливих, якими є умови розквартирування військ держави, що тримає у полоні [5].

У статті 25 Конвенції йдеться, що військовополонених розміщують в умовах, ... з урахуванням звичок та звичаїв військовополонених... і в жодному випадку не повинні бути шкідливими для їхнього здоров'я [1]. Тобто, для військовополонених повинні створюватись задовільні умови для їх нормального проживання, та ці умови ніяк не повинні впливати на самопочуття, здоров'я та життя. Проте, зі слів Олексія ми можемо зробити висновок, що ні про які «норми» і не йшлося: «...я потрапив в камеру 5 на 5 – на чотири людини розрахована. Нас там знаходилось 12. Якщо всі стоять – просто нема місця. Взагалі» [4].

Безперечно, одним із найважливіших аспектів для нормальної життєдіяльності людини є харчування. У 26 статті Конвенції йдеться: «Основний добовий раціон харчування повинен бути достатнім за кількістю, якістю й різноманітністю для того, щоб підтримувати добрий стан здоров'я військовополонених та запобігати втраті ваги або розвитку недостатності харчування» [1].

Проте, колишній військовополонений розповідає про харчування в полоні з острахом: «щодня давали одне і те ж: листок капусти, залитий кип'ятком, горня води та шмат хліба». Через жахливе харчування, Олексій вигадував способи, як вижити, та не померти з голоду. Перебуваючи в колонії суворого режиму, чоловік спочатку з'їв черв'яка, а невдовзі – живого щура, сподіваючись на те, що він насититься цим [4].

Як зазначає сам Олексій, під час полону він втратив 36 кг ваги. Цей факт є ще одним доказом, що російська федерація поводить з українськими полоненими всупереч будь яких норм міжнародного гуманітарного права. Російське керівництво повинне понести відповідальність за своє халатне та жорстоке ставлення до військовополонених згідно своїх зобов'язань, що на них покладає міжнародне гуманітарне право, у випадку ведення війни.

Крім того, українські військовополонені позбавлені права на справедливий і звичайний суд. Частина 6 статті 8 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду говорить нам про те, що воєнним злочином є умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд [6].

Засудження українських військовополонених, за вигадані російською федерацією злочини, проводиться на територіях «ДНР» та «ЛНР». Донецька та Луганська області є частиною України в міжнародно визнаних кордонах, а отже, на них розповсюджується юрисдикція українських судів. Лише вони мають право здійснювати правосуддя на цій території. Тобто, винесені рішення є недійсними та не мають ніякої юридичної сили.

Але це не заважає окупантам судити українських військовополонених. За вересень 2023 року окупанти засудили 21 українського військового, за жовтень — 24. У листопаді — 22, грудні — 5 [7].

Щодо проведення суду окупантами, стосовно військовополонених, на території тимчасово окупованих Донецької та Луганської областей, Уповноважений Верховної ради з прав людини Дмитро Лубінець наголосив: такі «суди» є порушенням права на справедливий судовий процес та грубим порушенням Третьої Женевської конвенції [7].

Дії російських військових щодо українських військовополонених в частині, де обмежуються їх права та свободи, особливо в випадках грубого поводження щодо таких осіб, вбивства, чи неналежне поводження щодо них, варто кваліфікувати як воєнні злочини.

Стаття 12 Конвенції зазначає, що незалежно від відповідальності, яку можуть нести окремі особи, держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими [1]. Дане положення можна інтерпретувати так: особи, що поводитися протиправно щодо військовополонених, завдавали їм моральних чи фізичних страждань повинні понести за це покарання, згідно національного законодавства, а також відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Держава, в свою чергу, несе повну відповідальність за поводження з військовополоненими з моменту взяття таких осіб в полон. Тобто, держава усіма механізмами та способами повинна регулювати та контролювати процес утримання військовополонених, оскільки несе відповідальність за їх життя, коли вони вважаються полоненими також державою. А отже, у разі, коли держава не забезпечила такий контроль, і щодо військовополонених вчинялися дії, що якимось зашкодили їх психічному або фізичному здоров'ю, честі та гідності, саме держава несе відповідальність, оскільки в повній мірі відповідає за поводження з військовополоненими.

Якщо, в пошуках правових підстав та механізмів притягнення російських військових до відповідальності, звернутися до законодавства України, то, перш за все, йдеться про норми Кримінального кодексу України.

Так, наявна ст. 438 (Порушення законів та звичаїв війни), а частина 1 ст. цієї статті передбачає відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими, та інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій [8].

Як зазначає суддя Верховного Суду Г. Анісімов, ст. 438 КК України фактично є бланкетною нормою, і її «міжнародно-правова» бланкетність у кожному конкретному випадку потребує звернення до правил та звичаїв ведення війни, які повинні містити посилання на норми, статті і правила конвенцій, або норми звичаєвих правил, що наповнюють зміст об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 438 КК України [9].

Варто розуміти, що ми можемо заочно розслідувати дії російських військових в межах кримінальних проваджень, проводити судові засідання та виносити

обвинувальні вироки, однак для виконання таких вироків потрібно затримувати російських військових на території України або на території інших держав (за умови оголошення цих осіб у міжнародний розшук за запитом України).

Одним із способів притягнення до відповідальності російської федерації, за вчинення воєнних злочинів щодо військовополонених, також може бути створення міжнародними організаціями спеціальних комісій, для проведення перевірок, та фіксування фактів порушення норм міжнародного гуманітарного права росіянами щодо українських військовополонених.

Міжнародний тиск, публічна дипломатія та санкції можуть грати ключову роль у створенні обстановки, в якій російська федерація може відчутти потребу відповідати за свої дії. Громадські та міжнародні обурення можуть стимулювати вживання заходів для притягнення до відповідальності рф за дії, вчинені щодо українських військовополонених. До того ж, санкції та певні обмеження для країни-агресора також можуть викликати позитивні результати.

Міжнародний Кримінальний Суд (МКС) у Гаазі також може бути використаний для притягнення осіб до відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності. У випадку конфлікту в Україні, його діяльність може стосуватися порушень міжнародного гуманітарного права. або ж , варто розглянути варіант створення окремого Міжнародного трибуналу, який би мав юрисдикцію розглядати всі дії військових рф на території України, починаючи з 2014 р.

Узагальнюючи все вище сказане, варто сказати, що всі громадяни, в незалежності від свого статусу, громадянства та привілеїв повинні нести відповідальність, за вчинені протиправні діяння. Оскільки воєнні злочини є особливо тяжкими злочинами, адже загрожують життю та здоров'ю людей, а також порушують загальне право людини на мир, то покарання повинне бути за них відповідне.

Притягати громадян російської федерації до відповідальності, за жорстоке поведіння з військовополоненими ми можемо з застосуванням національного законодавства. Стаття 438 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за такий злочин, у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Потрібно розуміти, що, оскільки, 438 стаття є фактично бланкетною нормою, під час ведення судових розслідувань, та безпосередньо під час прийняття рішень, варто враховувати норми міжнародного гуманітарного права, Римського Статуту та Женевської конвенції про поведіння з військовополоненими.

Крім того, є необхідним пошук нових інструментів для притягнення до відповідальності російських військових, наприклад утворення окремого Міжнародного трибуналу, який би мав юрисдикцію розглядати дії військових рф на території України.

1. Женевська конвенція про поведіння з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
2. За час повномасштабної війни відбулися майже 50 обмінів полоненими – Юсов. URL: <http://surl.li/ptxrxj>. (дата звернення: 15.01.2024)

3. Обмін полоненими: 140 українських захисників повертаються додому. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/12/31/cze-chergovuj-velykuj-obmin-yakuj-vdalosya-zdijsnyty-140-lyudej-povertayutsya-dodomu/> (дата звернення: 17.01.2024)
4. Суспільне Чернігів. З'їв хробаків та пацюка, ледь не повісився, спроба звалтування. Олексій Ануля про полон. URL: <http://surl.li/pkriv>.
5. Заява: ООН повідомляє про поширені випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій. URL: <http://surl.li/ftezt>. (дата звернення: 18.01.2024)
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: <http://surl.li/rtхро>.
7. В'юнсковський О. У Росії засудили до 18 років ув'язнення українського військового Антона Байдракова. URL: <http://surl.li/pmхqs>. (дата звернення: 19.01.2024)
8. Кримінальний кодекс України. Електронна версія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=483#w1_9.
9. Стаття 438 КК України фактично є бланкетною нормою: суддя Верховного суду Герман Анісімов. URL: <https://advokatpost.com/stattia-438-kk-ukrainy-faktychno-ie-blanketnoiu-normoiu-suddia-verkhovnoho-sudu-herman-anisimov/> (дата звернення: 21.01.2024)

Сулима А.П. Порухення прав українських військовополонених і перспективи притягнення до відповідальності військових рф.

Дана стаття присвячена питанню притягнення до відповідальності російських військових, а також військового керівництва рф, за факти жорстокого поводження щодо українських військовополонених.

Стаття розглядає вчинення воєнних злочинів у контексті міжнародного права та стандартів, які визначають обов'язки держав та їх громадян під час конфліктів. У статті досліджено факти жорстокого поводження російських військових щодо українських військовополонених, що супроводжується аналізом норм міжнародного права, а також національного законодавства.

Для вивчення питання в повній мірі, у даній статті висвітлені витяги з таких нормативно-правових актів: Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, Римський Статут, Кримінальний кодекс України.

Автор наводить рекомендації щодо можливих способів притягнення до відповідальності російських військових за вчинення воєнних злочинів стосовно українських військовополонених. Такими способами можуть бути: створення міжнародними організаціями спеціальних комісій, для проведення перевірок та фіксування фактів порушення норм міжнародного гуманітарного права російськими військовими; міжнародний тиск, публічна дипломатія та санкції; притягнення до відповідальності за допомогою норм національного законодавства; застосування Міжнародного Кримінального Суду як органу, що матиме право притягати росіян до відповідальності за вчинені в Україні

злочини; створення окремого Міжнародного трибуналу, який би мав юрисдикцію розглядати всі дії військових рф на території України.

Дослідження спрямоване на визначення шляхів удосконалення міжнародної юридичної практики у сфері захисту прав військовополонених в умовах воєнного конфлікту.

Ключові слова: воєнний злочин, українські військовополонені, міжнародне гуманітарне право, російські військові, жорстоке поводження, Міжнародний Кримінальний Суд, Україна.

Sulyma A.P. Violation of the rights of Ukrainian prisoners of war and prospects for bringing the Russian military to justice.

This paper is devoted to the issue of bringing the Russian military, as well as the military leadership of the Russian Federation, to justice for the facts of ill-treatment of Ukrainian prisoners of war.

The paper examines the commission of war crimes in the context of international law and standards that define the responsibilities of states and their citizens during conflicts. The paper examines the facts of ill-treatment of Ukrainian prisoners of war by the Russian military, accompanied by an analysis of international law and national legislation.

In order to study the issue in full, this article highlights excerpts from the following legal acts: The Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War, the Rome Statute, and the Criminal Code of Ukraine.

The author provides recommendations on possible ways to bring the Russian military to justice for committing war crimes against Ukrainian prisoners of war. Such ways may include: creation of special commissions by international organizations to conduct inspections and record violations of international humanitarian law by the Russian military; international pressure, public diplomacy and sanctions; prosecution through national legislation; use of the International Criminal Court as a body that will have the right to prosecute Russians for crimes committed in Ukraine; creation of a separate International Tribunal that would have jurisdiction to consider the cases of war crimes committed by Russians.

The study is aimed at identifying ways to improve international legal practice in the field of protection of the rights of prisoners of war in the context of military conflict.

Keywords: war crime, Ukrainian prisoners of war, international humanitarian law, Russian military, ill-treatment, International Criminal Court, Ukraine.